

"וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם
בארץ מצרים" שמות כ"ב, פסוק כ'

8 לאוגוסט 2006

לכבי
חברי ועדת חוקה, חוק ומשפט
הכנסת
ירושלים

הנדון: תגובת "קו לעובד" ו"מוקד סיוע לעובדים זרים" לנייר עמדה מטעם הסניגוריה הציבורית מיום 6.8.06

(הגדרות "סחר בבני אדם", "עבדות" ו"עבודת כפיה")

נציגי ארגון "קו לעובד" וארגון "מוקד סיוע לעובדים זרים" (להלן: "הארגונים") קראו בעניין רב את עמדת הסניגוריה באשר להגדרות "סחר בבני אדם", "עבדות" ו"עבודת כפיה". הארגונים אינם מקבלים את הצעת הסניגוריה באשר להגדרות אלה.

קבלת ההגדרות המוצעות על ידי הסניגוריה עלולה לגרום לכך כי התנהגויות נלוות, בלתי מוסריות בעליל ואנטי-חברתיות בצורה מובהקת תוותרנה מחוץ למעגל הפליליות, באופן זה שתמשכנה להיחשב התנהגויות חוקיות, וזאת בניגוד גמור לכוונה שמאחורי הצעות החוק הנדונות.

הגדרת "סחר בבני אדם"

- הארגונים תומכים בהגדרה הממשלתית ולפיה "סחר באדם" – מוגדר כ"מכירה או קניה של אדם או עשיית עסקה אחרת באדם, בין בתמורה ובין שלא בתמורה".
- הסניגוריה מציעה הוספת הרכיב הבא: "תוך שלילת שליטתו בחייו וראייתו כקניין".
- הארגונים מתנגדים לתוספת זו. הפליליות של הסחר באדם לידי ביטוי בעצם המעשה של "מכירה או קניה של אדם או עשיית עסקה אחרת באדם". השאלה האם נשללה שליטתו של האדם בחייו, והאם מבצע העסקה באותו אדם "ראה אותו כקניין" אינה רלוונטית לעניין הפליליות. הנה דוגמה: אלמוני קנה אדם בכסף, ומיד לאחר מכן מכר אותו לאחר תוך גריפת רווח. על פי עמדת הארגונים, ובהתאם למקובל במשפט הבינלאומי, כמו גם על פי הצעת החוק הממשלתית, ביצע האדם עבירה של סחר בבני אדם. מה נפקא מינה אם אותו אדם שמכר וקנה את האחר "ראה אותו כקניין" (כעניין סובייקטיבי)? מה נפקא מינה אם "נשללה שליטתו של האדם [שנקנה ונמכר] בחייו" (עובדה אשר, יש להניח, נלמדת מעצם הנסיבות)? ככל שמדובר באדם אשר מתוך מודעות מכר וקנה אחר (והרי העבירה המוצעת אינה עבירה מסוג "רשלנות", ובודאי אינה עבירה של

"אחריות קפידה", אלא עבירה אשר נדרשת לגביה מודעות), הרי שעבר את העבירה, ויש להענישו בגין המעשה האנטי-חברתי בעליל של עשיית עיסקה בבן אדם.

הגדרת "עבדות"

- הארגונים תומכים בהגדרת "עבדות" כדלקמן: "מצב שבו מופעלות כלפי אדם חלק או מכלול הסמכויות המופעלות ככלל כלפי קנינו של אדם". הגדרה זו מבוססת על ההגדרה של האמנה לביטול עבדות משנת 1926 ועל הצעת החוק הממשלתית.
- הארגונים מתנגדים למספר רכיבים הכלולים בהצעת הסניגוריה:
  - "לאורך זמן" – ראשית יצוין, כי מפתיעה העובדה כי דווקא הסניגוריה, אשר הביעה התנגדות לשימוש בלשון "עמומה", קוראת לאמץ ביטוי כמו "לאורך זמן". אין ספק שהמדובר בביטוי עמום ובלתי ברור. האם התייחסות לאדם כאל קניין במשך יומיים היא התייחסות כאמור "לאורך זמן"? ומה לגבי שבועיים? חודשיים? וכיו"ב.
  - לגופו של עניין, הארגונים מתנגדים נחרצות להכללת יסוד זה בהגדרת העבדות. התייחסות אל אדם כאל קניין הינה התייחסות מבזה כשלעצמה. יתכן בהחלט שהתייחסות מבזה רגעית אינה עולה לכדי התייחסות אל אדם כאל קניין, אך במקרה מעין אלה ההתנהגות בכל אופן לא תיחשב פלילית על פי ההצעה, שכן ההצעה אינה מדברת סתם על "התנהגות מבזה", אלא על התייחסות אל אחר כאל קניין. ככל שמתקיים אלמנט זה, של התייחסות אל אדם כאל קניין, הרי שאין מקום להוסיף רכיב של "לאורך זמן". שאלת משך הזמן שבו התייחס אחד אל אחר כאל קניין עשויה להיות רלוונטיות לעניין חומרת העונש (עניין המסור לשיקול דעתו של השופט), אך לא לעניין עצם הפליליות.
  - "תוך שלילת חירות קיצונית החולשת על כלל תחומי חייו" – הגדרה זו, מעבר להיותה, שוב, לא פחות עמומה מההגדרות שדוחה הסניגוריה, עלולה להותיר מחוץ למעגל הפליליות התנהגויות אנטי-חברתיות בעליל. גם ביחס לעבדות הקלאסית, לא תמיד חלש האדון (לפחות לא בפועל) על כל תחומי החיים של העבד. כך, למשל, העבד היה חופשי בדרך כלל לבחור לו אישה מבין השפחות השונות במקום, להביא ילדים לעולם וכיו. לא אחת הותר לעבדים לעבוד את האלוהים כראות עיניהם (לקיים פולחן דתי וכיו"ב). ואולם היחס אל העבד נותר יחס קנייני, ועל כן חרף ה"חירויות" השונות אשר נותרו לאותם אנשים הם עדיין היו בבחינת עבדים.
  - יוזכר שוב, כי עבירת העבדות היא עבירה מסוג של JUS COGENS. דהיינו, גם אם אדם מסכים להיות עבד, אין הדבר פוטר את ה"אדון" מאחריות פלילית. מכאן ברור מדוע אי אפשר לקבל את הגדרת הסניגוריה, שהרי אדם שבוחר להיות עבד בודאי יש לו חירות כלשהי, ובכל זאת עמדת המשפט הבינלאומי הברורה הינה שמי ש"מקבל" את הצעתו של אדם להעביד אותו כעבד עובר עבירה חמורה של "עבדות".
  - יתירה מכך, עבדות הינה לא אחת תוצאה של שבירת הרוח. יחס משפיל ופוגעני, אלימות מילולית קשה וכיו"ב עלולה לגרום לאדם להפוך להיות כה נרפה, עד כי אדונו יוכל לשלוט בו מבלי לשלול את חירותו באופן פיזי. למעשה, העבדות הקשה ביותר הינה העבדות בה העבד אינו מתנגד כלל למצב עבודתו, אינו

מתנגד לכך ש"מעסיקו" מתייחס אליו באופן מחפיר, משל היה חפץ ותו לא. ניצול מצב שכזה הוא עדיין בבחינת העסקה בתנאי עבדות.

- **"ומבלי לאפשר לו להשתחרר מן המצב"** – בהמשך לנקודה אחרונה זו, מובן מדוע רכיב זה אינו רכיב שיש לכלול אותו בהגדרת ה"עבדות". המעיין בפסקי הדין של ערכאות זרות שונות ביחס ל"עבדות" ילמד שכמעט בכל אחד ואחד מן המקרים (בהם הורשעו אנשים בעבירת העבדות) מדובר היה ב"עבד" אשר בשלב זה או אחר יכל – באופן פיזי – לעזוב את בית אדונו. ישנם לא מעט מקרים בהם לאחר ביצוע אקט של "בריחה" האדון משכנע את העבד לחזור לביתו. ישנם אף מקרים קיצוניים בהם העבד מבקש מן האדון שיקבל אותו בחזרה לחזקתו. כפי שנאמר לעיל – מדובר במקרים של אנשים שבורי רוח, אשר פיתחו יחס של צייתנות ולעיתים אף של תלות ב"אדון". הפסיקה הזרה מבהירה היטב, עם זאת, שאין בעובדה זו כדי לשלול את הפלילות של המעשה.
- הוספת רכיב זה, המוצע על ידי הסניגוריה, עלולה להוביל לכך שהעובדה שהעבד שלא ניצל "הזדמנות בריחה" תשלול את הפלילות הטמונה בהתנהגותו של האדון. כך היה בעבר ביחס לעבירת האונס בישראל עד שביית המשפט העליון – בעקבות ביקורת מן האקדמיה – קבע הלכה ברורה בעניין, ולפיה אין ב"אי ניצול הזדמנות בריחה" כדי ללמד בהכרח על כך שהמתלוננת חפצה ביחסי המין. בית המשפט העליון פסק בעשור האחרון במספר רב של מקרים כי מצבה הנפשי הקשה של נפגעת מין עלול לגרום לכך ש"לא תנצלי" הזדמנות בריחה (ראו לדוגמה: ע"פ 3179/91 שיאחי נ' מדינת ישראל, פ"ד מו(2) 52, 55-56; ע"פ 3416/98 איפרגן נ' מדינת ישראל, פ"ד נד (4) 769, 790; ע"פ 6375/02 בבקוב נ' מדינת ישראל, פ"ד נח (2) 419, 430; י" לבנת "אונס, שתיקה, גבר, אישה (על יסוד אי ההסכמה בעבירת האונס)", פלילים ו' 197, 217-223). (פסיקה דומה קיימת – שוב, בעקבות כתיבה אקדמית ענפה – ביחס ל"סינדרום האישה המוכה" – דהיינו, התופעה לפיה, מסיבות פסיכולוגיות, כלכליות, חברתיות ואחרות, נשים מוכות אינן עוזבות את בני זוגם המכים). מכאן שהצעת הסניגוריה עלולה "לקחת אותנו אחורה", למצב בו שוב מתעלמים ממצבם הנפשי של קרבנות, ולמדים מעצם העובדה ש"לא נצלו" הזדמנות הבריחה, כי אינם קרבנות כלל וכלל.
- הסניגוריה טוענת שלהבדיל מזנות, "המתבצעת בישראל במסגרת עולם פלילי ועל פי רוב בניגוד לחוק", הרי ש"עבדות, לעומתה, היא הקצנה של תופעה לגיטימית ומרכזית בחברה – עבודה בשכר". הארגונים הפכו והפכו בטענה זו, ולא הצליחו להבין את ההגיון שמאחוריה. טיעון זה מוביל למסקנות אבסורדיות ודרקוניות, שהרי ניתן לטעון כי גם "אונס הוא הקצנה של תופעה לגיטימית ומרכזית בחברה – יחסי מין", כי "תיקיפה היא הקצנה של תופעה לגיטימית ומרכזית בחברה – מגע גופני" וכיו"ב. למרבה הצער, הסניגוריה מפגינה כאן חוסר הבנה של מהותה של העבדות, ובעיקר העבדות המודרנית. היחס אל אדם כאל קניין – שהוא בבסיס הגדרת העבדות המוצעת – אינו בבחינת "המשך הספקטרום" של העבודה. מדובר בהתייחסות בלתי אנושית אל אדם, כאל מי שאינו כלל בבחינת תכלית בפני עצמו, אלא אך ורק אמצעי לשירות מאווייו של האדון.
- כפי שצויין בעבר, עמדת הארגונים הינה שאין להוסיף על ההגדרה המוצעת לעיל יסודות נוספים. זאת לאור העובדה ש"עבדות מודרנית" באה לידי ביטוי בקונסטלציות שונות, שאין כל אפשרות מעשית למנות את כולן.

- במהלך השנים האחרונות נתקלו הארגונים במגוון של התנהגויות נלוות כלפי מהגרי עבודה, אשר השילוב של כולן או חלקן עולה לכדי "עבודות". להלן דוגמאות: עובדת נדרשה לנשק את רגלי מעסיקתה, עובדת נדרשה לקבל רשות על מנת ללכת לשירותים (רשות שלא ניתנה לעיתים), עובד נדרש לישון על הרצפה, עובדת נאלצה לספוג קללות וגידופים במהלך כל שעות עבודתה, עובדת נדרשה לקיים יחסי מין עם המעסיק, עובד נדרש לשלם למעסיקו תשלום חודשי עבור "הסדרת האשרה", עובדת נדרשה לנקות את בית השכנים תוך שהמעסיק נוטל לידו את הכספים שקיבלה העובדת מן השכנים, עובד ננעל בבית המעסיק למשך ימים ארוכים, עובדת נדרשה לעמוד במהלך כל הארוחה שאכלה המשפחה ואסור היה לה לשבת, עובד נדרש "להתקלח" באמצעות ברז ודלי, עובדת אחרת הורשתה להתקלח רק אחת לשבועיים, עובד נדרש לעבוד מבוקר עד לילה מבלי שקיבל כמעט אוכל, עובדים אויימו כי אם יעזבו את בית המעסיק משטרת ההגירה תעצור אותם והם ישבו שנים ארוכות בכלא, עובדים נדרשו למסור את דרכוניהם לידי מעסיקהם או שדרכוניהם נלקחו מהם בכוח, עובדים הוכו ונחבלו ועוד כהנה וכהנה דוגמאות מצמררות. אין אפשרות למנות את כלל ההתנהגויות הנלוות הללו, ויש להיצמד להגדרה הכללית שהוצגה לעיל, שכן שילוב של מספר "מאפייני עבודות" – "גנריים" או "ייחודיים" – עלול לעלות לכדי "עבודות" על פי הגדרה זו.

הגדרת "עבודת כפיה"

- הארגונים תומכים בהגדרת "עבודת כפיה" כדלקמן: "מצב בו אדם נאלץ לבצע עבודה או לתת שירותים, לרבות שירותי מין, שלא מתוך רצונו החופשי, בין בתמורה ובין שלא בתמורה".
- תחת הרכיב של "בין בתמורה ובין שלא בתמורה" מציעה הסניגוריה לכלול רכיב של "ללא תמורה חולמת". דהיינו, על פי הסניגוריה עצם התשלום "מכפר" על כך שאדם אולץ לעבוד כנגד רצונו. להלן דוגמה קיצונית: פלונית מבקשת להתפטר מעבודתה. מעסיקה מסרב לאפשר לה להתפטר. הוא כולא אותה בביתו, וכופה עליה להמשיך לעבוד. זאת תרף תחנוניה של פלונית שיאפשר לה להפסיק לעבוד במקום. אליבא דסניגוריה, המעסיק אינו עובר עבירה של עבודת כפיה. לדעת הארגונים, מדובר בעמדה ערכית מטרידה. התשלום עבור עבודת הכפייה אינו ממעיט מהפליליות ומהנלוות של כפייה על אדם לבצע עבירה שאינו מעוניין לבצעה. הפגיעה באוטונומיה עדיין פגיעה היא. הכפייה עדיין כפיה היא.
- יתכן ששאלת התשלום עשויה להשפיע, בשולי הדברים, על חומרת העונש (נניין המסור לשיקול דעתו של השופט), אך אין בה כדי להשפיע על שאלת עצם פליליות המעשה. אכן, כפייה על אדם לעבוד נגד רצונו, מבלי לשלם לו, תמורה מכפייה על אדם לעבוד נגד רצונו, תוך מתן תשלום לאותו אדם. אך בשני המקרים ישנה כפייה, ובשני המקרים מדובר בעבירה שראוי להעניש בגינה. כאמור, לכל היותר לשאלת התשלום ישנה חשיבות משנית ושולית לעניין חומרת העונש, הא ותו לא.

כללי

- במהלך הדיונים בוועדה נאמר לא אחת על ידי נציגת משרד המשפטים, כי "הוספת מילים" אינה בהכרח תורמת להבהרת יסודות העבירה. למעשה, קיים חשש הפוך לפיו עצם הוספת המילים תרגום לסרבול ולחוסר בהירות רבים יותר. ואכן, ההגדרות המוצעות על ידי הסניגוריה ארוכות יותר מההגדרות המוצעות

ע"י הממשלה, ע"י ח"כ גלאון וע"י הארגונים, אך הן אינן בהכרח ברורות יותר. כל אחד מהביטויים הבאים, הכלולים בהגדרות המוצעות ע"י הסניגוריה, הוא ביטוי הנתון לפרשנויות רבות: "שליטה בחייו", "לאורך זמן", "שליטת חירות קיצונית", "כלל תחומי חייו", "תמורה הולמת".

- בנסיבות אלה, התוספות המוצעות על ידי הסניגוריה אינן באמת תורמות ליתר ודאות, ונראה כי עיקר מטרתן למוזער את מספר המקרים שיופלו. כאשר מדובר בתופעות כה קשות כגון סחר בבני אדם, עבדות ועבודת כפייה, וכאשר ההגדרות המוצעות מלכתחילה מדברות על נסיבות קיצוניות ביותר, כגון עשיית עסקה באדם, התייחסות אל אדם כאל חפץ, וכפיית אדם לעבוד נגד רצונו, קשה לגלות סימפטיה יתירה ביחס להצעה הסניגוריה, אשר נוקטת ביחס בלתי מאוזן של הגנה על העבריינים, על חשבון הגנה על הקרבנות.

Website: www.kavlaoved.org.il, E-mail: yuval@kavlaoved.org.il

תל-אביב: רח' י.ל. פרץ 17, ת.ד. 2319 ת"א, מיקוד 61022 טל' 03-6883766 פקס 03-6883537 נייד 050-785-5044

17 Y.L. Peretz st. T-A, 66853, Israel. Tel: +972-3-6883766, Fax: +972-3-6883537

ירושלים: רח' שלומציון המלכה 18 טל' 02-6242801 באר-שבע: רח' קק"ל 197, ת.ד. 4486 טל' 08-6230531
חיפה: רח' העצמאות 118 טל' 04-8555788